ASPECTE ALE LEXICULUI ÎN ABECEDARUL LUI CONSTANTIN UCUTA (1797)

SOME ASPECTS OF VOCABULARY
IN CONSTANTIN UCUTA'S PRIMER (1797)

(Abstract)

Of the three works written by Moscopollitan Aromanian authors, which were printed at the end of the 18th century – Teodeor Anastas Cavalioti's *Πρωτοπειρία* (*Prima învăţătură*, 1770) (*Primer*), Daniil Moscopoleanul's *Εἰσαγωγική διδασκαλία* (*Învăţătura introducătoare* , 1794) (*Introductory Instruction*), and Constantin Ucuta's *Νέα παιδαγωγία ἤτοι Αλφαβητάριον εγκολον* (*Noua învăţătură sau Abecedar uşor*, 1797) (*The New Pedagogy, or the Easy Primer*) –, it is the last one that stands out as the most valuable, through its original and complex conception and the author's detailed knowledge of linguistics.

Writing in Aromanian, using Greek scripts, and faced with the difficulty of finding the right Neo-Greek graphemes for certain Aromanian sounds, Ucuta had to devise his own system of phonetic transcription, by combining Greek letters so as to render, as correctly as possible, the corresponding Aromanian sound-phonemes. Accordingly, he may have produced the first guide to Aromanian phonetics. His greatest achievement however seems to reside in the quality of the Aromanian that he uses throughout the book, which gives his writing an appeal that transcends its provincial settings; its language also differs from the contemporary vernacular, which the author does not hesitate to enrich through borrowings, whenever the Greek original has no equivalent in his native dialect. His gesture finds its justification in the theory of linguistic borrowings that the author formulates in the preface *A ġuvăsitorruĭ* (*To the Reader).*

Gh. Ivănescu, the linguist, was fully entitled to call the works of these eighteenth century Aromanian writers an early "true monument" to the literary language of a Romanian dialect, for the language of Ucuta's *Primer* and of Daniil Moscopoleanul's *Introductory Instruction* has preserved its clarity and fluency, throughout the centuries.

Cuvinte-cheie: dialectul aromân, scriitori aromâni, traduceri, Rugăciunea „Tatăl nostru", împrumuturi din greacă, limbă literară a unui dialect.

BDD-V2848 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 02:17:08 UTC)

Key-words: Aromanian dialect, Aromanian writers, translations, Our Lord Prayer, Greek language, borrowings, literary language of a dialect.

1. Cele trei scrieri tipărite ale autorilor aromâni moscopoleni de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, *Prima învăţătură* (*Πρωτοπειρία*, 1770) a lui Teodor Anastas Cavalioti, *Învăţătura introducătoare* (*Εἰσαγωγική διδασκαλία*, 1794) a lui Daniil Moscopoleanul, şi *Noua pedagogie sau Abecedar uşor* (*Νεα παιδαγωγία ἤτοι Αλφαβητάριον εγκολον*, 1797) a lui Constantin Ucuta, alături de alte texte aromâne din aceeaşi perioadă[1], marcau, în concepţia lui G. Ivănescu, apariţia unui „nou dialect literar al limbii române, o nouă variantă literară a aromânei" (Ivănescu, 1980: 632). Dintre toate, *Abecedarul* lui Ucuta se remarcă prin complexitatea de concepţie şi prin surprinzătoare cunoştinţe de lingvistică.

Varianta aromânei în care scrie Ucuta, ca şi confraţii săi menţionaţi *supra*, este aceea vorbită la vremea respectivă de către aromânii fărşeroţi şi moscopoleni din regiunea Moscopolei, situată între oraşele de azi Pogradec şi Korçë[2].

Scriind în aromână cu litere greceşti şi înfruntând dificultatea de a nu găsi în alfabetul neogrec grafeme pentru anumite sunete din aromână, Ucuta a trebuit să stabilească el însuşi grafiile necesare, combinând literele greceşti pentru redarea respectivelor sunete-foneme din aromână şi realizând astfel primul îndreptar de fonetică pentru aromână. Pe de altă parte, meritul deosebit al lui Constantin Ucuta a constat în modul în care, traducând din greacă în aromână fragmente din *Sfintele Scripturi*, pentru a fi de învăţătură copiilor, a preluat cuvinte din greacă pentru a exprima elemente de conţinut, pentru care, în graiul matern, fie nu existau termeni corspunzători, fie, dacă au existat, au dispărut datorită vitregiilor istorice în care au trăit grupurile de aromâni după dizlocarea lor din teritoriile de origine. După despărţirea de trunchiul comun protoromânesc şi coborârea lor spre sudul Peninsulei Balcanice, aromânii ajung în sfera de influenţă a limbii şi culturii greceşti, „care de la Bizanţ radia asupra

[1] Luând în considerare şi manuscrisul *Codex Dimonie*, editat de Gustav Weigand (1894, 1897–1899), dar nu şi *Liturghierul aromânesc* publicat de Matilda Caragiu Marioţeanu (1962), G. Ivănescu considera că „avem a face cu prima literatură cultă macedoromână. Ea a fost creată de burghezia macedoromână, prin reprezentanţii ei, clerici. Spre deosebire de felul cum s-au petrecut lucrurile la dacoromâni, prima limbă literară a macedoromânilor a fost creată nu de o aristocraâţie, ci de burghezie. Lucrul acesta se explică prin aceea că macedoromânii n-au avut o aristocraţie nici până la apariţia burgheziei, nici după aceea" (Ivănescu, 1980: 634).

[2] Aspectele grafice şi fonetice ale limbii acestor scrieri au fost studiate de noi în lucrarea *Limba scrierilor aromâneşti de la sfârşitul secolului al XVIII-lea (Cavalioti, Daniil, Ucuta)*, Constanţa, Ovidius University Press, 2004.

BDD-V2848 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 02:17:08 UTC)

întregului Balcan”[3]. După cum vom vedea, Ucuta, adaptându-se la realitatea culturală în care a trăit şi s-a format ca preot, acceptă în mod conştient această influenţă, unele lexeme din limba greacă fiind considerate mai potrivite decât cele din graiul străbun. Gestul său este justificat printr-o adevărată teorie a împrumuturilor, pe care o formulează în prefaţa *A ġuvăsitorruĭ* (Către cititor):

[...] Şi se nu o-gi tră rrşắni că tră ţi lom γrámele a elińlorŭ, i că tră ţi nă mprămutắmŭ de altă limbă, că tute limbile ţe súntu tru etă se mprămuteaḍă ună de-alantă: că de éliń n-coá se mprămutáră túte plắsile, ş-cu γráme, ş-cu zboarră, ş-ţiniva nu poate se o grnisească aístă, că lă se vedŭ şî γramele ş-lă se ḱicăsescu şî zboárrăle (ca ş-noĭ). Că de căcúm ğucắm de locŭ, ş-de tru patriðă nă misticắm cu alte soĭ ş-alăxím şî zboárrăle ca tru amirăríl'le ţi bănắm („Şi să nu consideri de ruşine că am luat literele elinilor sau pentru că ne-am împrumutat din altă limbă, că toate limbile care sunt pe lume se împrumută una de la alta: căci de la elini încoace s-au împrumutat toate neamurile, şi cu litere şi cu cuvinte, şi nimeni nu poate să nege aceasta, pentru că li se văd şi literele şi li se înţeleg şi cuvintele (ca şi la noi). Căci, după ce ne-am mişcat din locul (nostru) şi din patrie, ne-am amestecat cu alte rase şi am schimbat şi vorbele după împărăţia în care am trăit” (Papahagi, 1909: 65–66).

Putem deduce din aceste consideraţii că practica lui Ucuta de a prelua cuvinte din greacă pentru a exprima, ca preot, în graiul nativ, conţinuturi din liturghie, este mai veche. În acest sens, G. Ivănescu a remarcat faptul că „în unele localităţi macedoromâne, deşi serviciul religios se făcea în limba greacă, *Evangheliile* şi *Cazania* se citeau în macedoromână (Ivănescu 1980: 633).

Textele care compun *Alfavitarion*-ul lui Ucuta, adresat *romano-vlahilor*[4], sunt, în cea mai mare parte, rugăciuni traduse din greacă, rostite în biserică la liturghia duminicală. Cunoscător al limbii greceşti, Per. Papahagi a considerat versiunea lor în aromână (este folosit termenul de romano-vlahică), realizată de Ucuta, drept „minunat reuşită” (Papahagi, 1909: 48).

În cele ce urmează, ne vom opri asupra unuia dintre cele mai cunoscute texte de rugăciune, folosit dintotdeauna în practicarea cultului ortodox, aşa numita *Rugăciune Domnească* (*Tatăl nostru*), plasată la începutul *Abecedarului* lui Ucuta, pentru a comenta şi a analiza unele aspecte lexicale pe care acestea le evidenţiază.

[3] „Aromânii, ca şi celelalte popoare balcanice, nu s-au putut sustrage acestei influenţe care, în afară de biserică, avea la ei un sprijin puternic în şcoală, spre care îi îndrepta dragostea lor de carte şi cultură, în urma căreia au ajuns «purtătorii culturii greco-bizantine» la celelalte popoare creştine din Balcani” (Geagea 1931: 9/213).

[4] Etnonimul folosit de Ucuta pentru confraţii săi este ***romano-vlahi*****,** nu *aromân*i, cum transpune Papahagi Per. (1909: 59), iar pentru limba lor este folosit termenul de ***romano-vláhica***, nu *aromâna* (Ibidem).

BDD-V2848 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 02:17:08 UTC)

Pentru a permite cititorului aprecierea soluţiilor alese şi a calităţii în sine a traducerii lui Ucuta, după fiecare secvenţă în aromână, în care se află termenul analizat, vom da şi secvenţa grecească respectivă, pe care autorul o va fi avut în minte şi/sau în faţă, atunci când a elaborat *Abecedarul* său.

2. *Tată a nostru ţi eşti tu ţéruri; la[s] se se-aóisească numa a tá. La[s] se óină amirăriľa a tá. La[s] se si facă θélima a tá, de căcúm n-ţerŭ, aşîţe şî pre locŭ. Pănea a noastră aţea de caθe ḑuă dă-nă-o ástăḑî. Şî l'eartă-nă steápsile a noastre, de căcum şi noĭ l'irtămŭ aţelórŭ ţe nă stipsescu. Şî se nu nă aduţĭ pre pirazmó, ma scápă-nă de éhturru; amín.*

Că a tá este amirăriľea. şî vărtutea, şî δoxa, a tátăluĭ, a h'iľluĭ, şî a áóiluĭ duhŭ, tora, şi cănţidó, şî tru étele aételorŭ. Amín (Papahagi, 1909: 75).

AΓ´ISESCU: *la[s]* ***se se–aóisească*** *numa a tá* „sfinţească-se numele tău” (în greceşte: ***ἁγιασθήτω*** *τὸ ὄνομά σου*)[5].

Cel dintâi grecism care apare în textul de mai sus este verbul *aγ´isescu* (< ἁγιάζω) „a sfinţi”. Din aceeaşi familie lexicală face parte *aγ´iu* „sfânt” (< gr. *ἅγιος*), cu valoare de adjectiv în sintagma *Áγ´ilu Duh*, destul de frecventă în *Abecedar* (Papahagi 1909: 77/19, 79/22, 85/31, 95/47 etc.). Este ocurent şi în alte construcţii: a*γ´ŭ eşti Dumniḑale* (Ibidem 75/17, *pălăcăriile a aγ´ilorŭ „*rugăciunile sfinţilor*”* (Ibidem 81/25), *aγ´a triaδă* „sfânta treime” (Ibidem : 87/36). În Codex Dimonie: *Áγulu duhu* „sfíntul duh” (86/91b). În aromână se aude frecvent şi astăzi *aγ´iu* în apelarea sfinţilor : *Áγ´ilu Mitru „*Sfântul Dumitru*”, Áγ´ilu Yoriγ´* „Sfântul Gheorghe”, *Áγ´u Nicola* „Sfântul Nicolae” etc.

Alături de *aγ´iu* însă, în aromână se întrebuinţează termenul *sấmtu* moştenit din latină (< s*anctus*), în variantele prescurtate *sum-*, *sâm-*, *stă-,*: *Sumchetru* „Sfântul Petru”, *Sumedru* „sfântul Dumitru”, *Stămăria* „Sfânta Maria”(cf. Capidan, 1942 : 60), *Stă Marie* (cf. *Codex Dimonie*: 86/91a)[6]. Pentru alte exemple în care este folosit termenul de origine latină cf. Tache Papahagi (DDA, s. v. *sî´mtu*: *Sî´mta Víńiri*[7] „sfânta Vineri”, *Sîm-Gĭorgĭul* „Sân-Giorz”, *Simt-Ilie* „Sînt-Ilie”). Pentru derivatul *sîntiséscu*, Tache Papahagi nu face altă trimitere decât aceea la *Lexiconul etimologic*… al lui Constantin Nicolaide. Totuşi, *aγ´iu* şi *aγ´isescu*, acesta din urmă mai ales în forma *aγ´isitu*, sunt

[5] Secvenţele greceşti din *Tatăl nostru* sunt reproduse după Cucu 2012: 43. Am consultat şi *Novum Testamentum Graece,* Matei, 6, 9–13 (vezi „Bibliografia”).

[6] Vezi întreaga *Δiδah'ia Stă Maria* din *Codex Dimonie*: 86-91a.

[7] La aromânii moscopoleni din Grabova, anchetaţi de noi, am înregistrat forma *Stâvínerea*, care este numele în graiul grabovean nativ al localităţii vecine Lenia. Pentru mai multe informaţii despre aceşti aromâni, cf. Bardu 2007.

BDD-V2848 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 02:17:08 UTC)

frecvent întrebuinţate în scrierile religioase aromânesti din epoca repectivă. Iată câteva exemple din *Liturghier*:

Tíni dumniḍă éşti ***ayiusítu****, fukía ata ésti ayiusítă…* (I/4).

As alăvdăm táta şă híilu şi ***ayiusitlu*** *súfitlu tóra şă dáima ş-tútă éta a étil'i…* (I/12).
O tátulu anóstru ţi éşti ţéru ***as ayiuséscă*** *núma atá…* (I/20).

În traducerile din urmă ale *Noului Testament*, datorate unor autori precum Dina Cuvata (*Bibliea. Sâmta Scriptură*, 2004) sau Apostol Caciuperi (*Noulu Testamentu*, 2011), pentru *sfânt* şi *a sfinţi* sunt folosiţi termenii de origine latină:

Tatãl nostru, Tini tsi eshtsã/n tseruri, la ***sã si-asãmtsascã*** *numa a Ta…* (Bibliea 2004: 762 (Matei 6/9);
Tatăl a nostru cari eşti tu ţeruri, ***sânţîtă s-hibă*** *numa a ta…*(*Noulu Testamentu* 2011: 24 (Matei 6/9);
Tată, sânţească-si numa a ta (Ibidem : 136 (Luca 11/2).

Putem bănui de ce aceşti autori, transpunători în versiune aromânească a unor asemenea texte sacre, au ales termenul latinesc. Foarte probabil, ei au ştiut că în aromână, spre deosebire de dacoromână, s-a păstrat numai cuvântul latinesc *sanctus*, evoluat la formele *sắntu*, *síntu*, ceea ce demonstrează încă o dată caracterul romanic al aromânei, şi l-au preferat celui grecesc *ay΄iu* sau *ay΄isescu*
În secolul al XVIII-lea însă, când în teritoriile Greciei, Albaniei, Macedoniei, care făceau parte atunci din Imperiul Otoman (din aşa numita Turcie Europeană), Patriarhia din Constantinopol era autoritatea bisericească absolută şi avea drept de jurisdicţie asupra creştinilor din acest spaţiu balcanic, influenţa greacă în biserică era foarte puternică. Era aşadar în firea lucrurilor ca autorii aromâni din Moscopole, cu toţii preoţi, printre ei şi Constantin Ucuta, să se simtă influenţaţi în scrierile lor de limba şi cultura greacă.

Pe de altă parte, aceşti autori, în special Ucuta, traducând şi compunând în aromână, erau convinşi, foarte probabil, de ideea că graiul nativ trebuie să arate altfel în scris decât în vorbirea populară obişnuită. Realitatea lingvistică din *Rugăciunea Domnească*, precum şi din alte rugăciuni cuprinse în *Abecedarul* său, ne determină să admitem că Ucuta era animat de ideea unei versiuni scrise a aromânei, comparabilă cu varianta *katharevusa* (*καθαρεύουσα*) a limbii greceşti. De aceea, în locul unor cuvinte uzuale din graiul matern, Ucuta preferă uneori echivalentele lor de origine greacă, menite să dea limbii lor materne o sonoritate mai îngrijită. Termeni ca *sắntu*, *síntu*, *Sumedru*, *Stămăria* erau consideraţi, pesemne, ca lexeme sau denumiri populare, în timp ce *ay΄iu* sau *ay΄isescu* şi derivatul *ay΄isitu* făceau parte din limbajul cult bisericesc.

BDD-V2848 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 02:17:08 UTC)

3. AMIRĂRÍĽA: *La[s] se vină* ***amirăriľa*** *a tá...* „vie împărăţia Ta!” (în greceşte: *ἐλθετω ἡ* ***βασιλεία*** *σου*)

Pentru conţinutul semantic de „împărăţie”, în aromâna din regiunea moscopoleană Ucuta nu a găsit de cuviinţă să preia din greacă termenul *βασιλεία*, probabil mai puţin întrebuinţat în graiul său. *Amirăríľe* este derivat din *amirắ* „împărat”, cu sufixul *-iľe (*< lat. *ilia*), sufix destul de productiv în aromână: *avuţiľe*, *bugătsiľe*, *cuscriľe*, *sutsiľe* etc.). Capidan (1932: 204), precizează că, sub forma *amirắ*, termenul nu vine din turcă, ci din gr. *ἀμιρᾶς*. Pentru Papahagi (DDA s.v.), etimonul este tc. *âmyr*, intrat în aromână prin filieră grecească. În turcă, unde vine din arabă, el are formele *amīr* (< v. *amara* „a comanda”) „comandant, principe” şi *emir*, considerată o formă vulgară. Cuvântul se găseşte în toate limbile balcanice, ne spune mai departe Capidan (*loc. cit*.): în bulgară: *velikomu amire su(l)ta(n) Suleima(n) begu*; în sârbă *Veliki carĭ amirĭ sulĭtanĭ Bajazitĭ*, în dacoromână, la Dosoftei: *Amirà, adecă sultanul Misirului.* În toate aceste limbi, cuvântul apare doar în documente. Numai la aromâni are o circulaţie populară, fiind singura formă pentru noţiunea de «împărat»[8] (Ibidem: 204-205).

În ceea ce îi priveşte pe traducătorii de azi ai *Noului Testament*, Caciuperi (*op. cit*.: 24: 6/10 întrebuinţează acelaşi termen, *amirăriļea*, în timp ce Cuvata (*Bibliea*: 762: 6/10 preferă *vãsiliea*: *La s-yinã vãsiliea-a Ta*. Tache Papahagi dă pentru *vasíliŭ* < gr. *βασίλειόν* sensul de „regat, «royaume; état»”, iar pentru *văsiľé*, provenit din gr. *Βασιλιάς, βασιλεύς*, sensul precizat este de „rege; «roi»” (DDA, s. v.). Aşadar, cuprinderea semantică mai mică a lui *vasíliŭ* şi a lui *văsiľé* diferă de aceea a lui *amirắ* şi *amirăríľe.* Observăm, de asemenea, din exemplele sale, că aceşti termeni au o răspândire mai mică în graiurile aromâne.

În consecinţă, în *Abecedarul* său, Ucuta a preluat termenul *amirăríľe* din propriul grai, în care se afla de multă vreme, pentru că exprimă mai fidel sensul de „împărăţie” decât *văsilié,* provenit din greaca mai nouă. Evitând în acest caz termenul de origine grecească, al cărui etimon este *βασιλεία*, autorul a procedat ca un un cunoscător avizat al valorilor semantice ale cuvintelor.

4. ΘÉLIMA: *La[s] se si facă* ***θélima*** *a tá…* „facă-se voia ta” (în greceşte: *γενηθήτω τὸ* ***θέλημα*** *σου*)

În cazul acestui termen, pentru care în aromână există *vrẹáre* (< lat. **volere* cf. DEX; < lat. *volebam*, cf. DDA), iar în graiul moscopolean, *vrére*, Ucuta a optat pentru termenul *θέλημα*, preluat întocmai din greacă. În DDA, Tache Papahagi, menţionează doar opera lui Ucuta şi lucrarea lui Cristian Geagea, *Elementul grec în dialectul aromân*, în care se întâlneşte acest termen. În

[8] A se vedea, în acest sens, P. Papahagi 1905 : 14/9, 42/9, 57. Vezi şi DDA, s.v. *amirăríľe*, precum şi derivatele de la *amirắ*: *amirărescu, amirăroáńe*.

BDD-V2848 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 02:17:08 UTC)

Liturghier (1962: 33, I/20-21), există *vré ră*: *ş-las – făcă vréră ată*. La autorii contemporani menţionaţi supra, avem de asemenea *vrearea* (*Bibliea*, loc. cit.; *Noulu Testamentu*, loc. cit.).

Ca şi în cazul lui *ag´isescu*, explicaţia pentru această soluţie lexicală, întrebuinţată de Ucuta, nu poate fi alta decât deprinderea sa de a întrebuinţa termeni greceşti în fragmentele de slujbă ţinute în aromână pentru comunitatea de aromâni din Posen, termeni pe care îi considera mai „literari" decât echivalentele lor din graiul nativ.

5. STEÁPSILE, STIPSESCU: *Şi l'eartă-nă* ***steápsile*** *a noastre, de căcum şi noi l'irtắmŭ aţelórŭ ţe nă* ***stipsescu***" şi ne iartă nouă greşealele noastre, precum şi noi iertăm greşiţilor noştri" (în originalul grecesc: *καί ἄφες ἡμῖν τά* ***ὀφειλήματα*** *ἡμῶν,ὡς καί ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς* ***ὀφειλέταις*** *ἡμῶν*).

După cum se observă, pentru *greşeală* şi a *greşi*, Ucuta nu a mai preluat forme din originalul grecesc (*ὀφείλημα* „obligaţie, datorie, greşeală" şi *ὀφειλέτης* „datornic, greşitul", cf. *Manual de limbi clasice*: 279), ci din neogreaca populară, care se aflau deja în aromână. *Stepsu* pare a avea ca etimon ngr. *πταίσμα*, iar *stipsescu* provine din *ptisescu* < gr. *πταίω* „commettre une faute" (cf. DDA, s. v.; vezi şi DRGGR, s. v.). Sensul cuvântului *stepsu* este „vină", „faute, tort, delit" (cf. DDA (s. v. *stépsu*): *mărata di cumnată no-aveà vîră stepsu*" (Papahagi 1905: 283/1). Forma de plural dată de Tache Papahagi este *stépsuri*, şi nu *steápsi*, cum am văzut că apare la Ucuta şi cum apare şi la Daniil: *tra se pălăcrăsească la Dumniḑău tră steápsile a lui*. (142/15).

În aceeaşi rugăciune şi în aceeaşi poziţie, în *Liturghier* (33, II/2-3), pentru sensul de „greşeală" apare *amărtíie*: *şă l'ártă-nă amărtíili anóstri, că şă noi l'ertắmu únu alántu… Amărtíie*, care vine de asemenea din greacă (< *ἁμαρτία* cf. DDA, s. v.; în DRGGR: *αμάρτημα*), înseamnă mai degrabă „păcat", nuanţându-se semic faţă de *stépsu*. După cum arată Tache Papahagi în DDA (s. v.*)*, *stépsu*, este specific aromânei nordice, în timp ce *amărtíe* ar avea o răspândire mai mare.

În *Bibliea* (Matei 6/12) este folosit termenul *alutuserli* şi verbul *alutusescu*:

Shi ljeartã-nã li-a nauùã-alutuserli, ashi cum shi noi lã ljirtàm a tsilor tsi nã-alutusescu-a nauùã.

În *Noulu Testamentu*, Anatol Caciuperi foloseşte aceleaşi cuvinte, dar cu grafia *th*, pentru *t* , pentru a reda probabil fricativa interdentală surdă θ: *ş-nă ļartă a noauă alathurile a noastre, cum ş-noi ļertăm a alăthipsisitorilor a noştri*.

Etimonul acestui termen este gr. *λαθος* „erreur"(cf. DDA, s. v. *aláθ(os);* cf. şi DRGGR: *λάθος*).

Fiind din Moscopole şi cunoscând graiul aromânesc nativ al zonei, Ucuta ar fi putut folosi cuvântul *fáie* (< alb. *faji*), frecvent actualizat azi de către aromânii moscopoleni (*Năs[u] ari fáia* „el are vina, el e vinovat"). Probabil însă că la sfârşitul secolului al XVIII-lea, acest cuvânt de origine albaneză fie nu intrase încă în grai, fie avea o circulaţie mai restrânsă. Tache Papahagi nu-l menţionează în DDA. Ucuta a preferat termenul de origine greacă *stépsu*, pe

BDD-V2848 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 02:17:08 UTC)

care, probabil, îl folosea frecvent în practicarea liturghiei şi corespundea intenţiilor sale de a scrie într-un limbaj îngrijit.

6. *PIRAZMÓ*: *Şî se nu nă aduţĭ pre* ***pirazmó*** „şi nu ne duce pe noi în ispită” (în greacă: *Καί μή εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς* ***πειρασμόν***)

Pirazmó, preluat ca atare din greacă (*πειρασμός*), unde are acelaşi sens („ispită”), era frecvent actualizat în graiul aromânilor moscopoleni, stabiliţi în România în perioada interbelică, noi cunoscându-l în vorbirea curentă din familie, sub forma *perazmóu*, cu care erau apostrofaţi copiii poznaşi de către părinţi. Azi se întrebuinţează mai puţin în acest grai, la fel şi în vorbirea moscopolenilor din Albania, dar este de bănuit că la sfârşitul secolului al XVIII-lea, când Ucuta îşi scria *Abecedarul*, era folosit în mod obişnuit în biserică.

În *Liturghier* (1962), pentru noţiunea de „ispită” apare *fármucu*: *şă nu nă băga tru* ***fármucu***, lexem căruia Tache Papahagi (DDA, s. v.) îi atribuie sensul „chagrin, soufrance”. Conform DDA (s. v. *fărmác*), provine tot din greacă: *φαρμάκι* „venin, poisson”; vezi şi DRGGR, s. v. *φαρμάκι*.

În traducerile recente: în *Bibliea* (loc. cit.) este folosit *pirazmo* (*Shi nu nă du –n pirazmo noi*), iar în *Noulu Testamentu*, dr. *ispită* (*ş-nu nă du pri noi tu ispită* (loc. cit.).

7. *ÉHTURRU* : *ma scápă-nă de* ***éhturru****; amín* (în greacă: *ἀλλά ῥῦσαι ἡμᾶς από τοῦ* ***πονηροῦ***)

Vedem aici că pentru „cel rău” Ucuta nu foloseşte cuvântul din originalul vechi grecesc (*πονηρός, cf. Manual de limbi clasice*: 282), pentru că acesta nu exista în aromână, ci un alt termen, tot de origine greacă şi destul de cunoscut în graiul nativ: *éhturru* . În „Vocabularul” lui Papahagi, Per. (1909: 211), *éhturru* figurează cu sensurile *„duşman, inimic”* (< ngr. *ἐχθρὸς*; cf. şi DRGGR, s. v.). La fel şi în DDA, s. v. *éhturru*: „ennemi, adversaire”. Cuvântul avea o răspândire importantă în aromână, datorată atât contactului lingvistic cu grecii, cât şi cadrului cultural în care trăiau aromânii, după cum ne spune Per. Paphagi, care precizează că în Epir se zice *ehθru*, şi nu *ehtru* (*loc. cit.*), şi după cum demonstrează exemplele lui Tache Papahagi din DDA, *loc. cit.*

În *Liturghier* (1962: 33 (II/3) „cel rău” poartă numele de *arrăéţă*: *ma scápă-nă noi di arrăéţă* (derivat de la *arău̯* < lat. *reus*).

Autorii de azi optează pentru ar. *arău̯,* termen popular, cu răspândire generală: *ma scapã-nă di aràùlu* (*Biblie*a: 762: 6/13); *ţi nă scapă di aţel arău* (*Noulu Testamentu*: 24 (6/13).

Credem că Ucuta a ales *éhturru* din acelaşi motive pentru care a ales *θélima* şi celelalte grecisme pentru care avea termeni corespunzători în graiul aromânesc nativ. Format în cultura greacă, el îşi va fi format deprinderi de întrebuinţare a termenilor din greacă, chiar şi atunci când începuse să slujească

BDD-V2848 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 02:17:08 UTC)

în aromână şi apoi să şi scrie în aromână rugăciunile din *Alfavitarion*-ul său adresat *fumel'lorŭ a nostrórŭ*.

8. *ΔΟΧΑ*: *Că a tá este amirăriľea. şî vărtutea, şî δoxa ...* (în greacă: *ὅτι σοὲστιν ἡ βασιλεία καί ἡ δύναμις καί ἡ* ***δόξα****...*

În *Noul Testament*, la Matei 6/13, rugăciunea *Tatăl nostru* se încheie astfel : *Că a ta este împărăţia şi puterea şi slava în veci. Amin! (Biblia, 1982*). La Luca 11/4, această parte lipseşte. Pentru noţiunea de „slavă, laudă", Ucuta a considerat că, în aromână, grecescul *δoxa* exprimă cel mai bine sensul respectiv. Termenul apare frecvent în *Abecedarul* său, şi totdeauna când este vorba de începutul sau sfârşitul unei rugăciuni, conform ritualului creştin ortodox : *Δoxă a tátălui, şî a h'íl'luĭ, şî a áviluĭ duhŭ, şî tora, şî cănţidó, şî tru étele a ételorŭ. Amín* „Slavă Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh şi acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin". Pesemne că Ucuta a făcut traducerea sa nu numai sau nu neapărat după o versiune grecească a *Noului Testament*, ci şi, sau poate chiar în primul rând, după un *Aghiazmatar* sau *Molitvenic*, instrumente uzuale în practicarea liturghiei ortodoxe.

În DDA, s. v., traducerea lui *δoxă* este „mărire", „gloire". La fel, în DRGGR, s. v., sensurile date lui *δόξα* sunt identice sau apropiate de acesta: „glorie, slavă, fală, reputaţie". În *Liturghier* 1962 însă, avem un alt cuvânt care cuprinde implicit sensul „slavă, mărire", şi anume verbul *alávdu* (< lat. *laudare*): *as alăvdắm*. Atât de populara laudă adusă Preasfintei Treimi sună aici astfel: *As alăvdắm táta şă híilu şă ayiusítlu súfitlu tóra şă dáima ş-tută éta a étil'i.* Am putea deduce din acest exemplu, ca şi din celelalte date *supra*, că traducătorul *Liturghierului* era, probabil, fie mai animat de ideea ca traducerea din greacă să fie mai apropiată de limbajul aromânesc popular din zonă, fie el însuşi era mai puţin şcolit. Spre deosebire de el Constantin Ucuta, „hartofilax şi protopop", era mai învăţat, avea cunoştinţe lăudabile de fonetică (cf. Papahagi 1909: 46, Bardu 2004: 37-38) şi considera, probabil, ca e mai cult, deci mai literar, grecismul *δoxă*, decât *alăvdare*.

*

Observaţiile şi comentariile noastre de mai sus, privind unele aspectele ale lexicului din *Abecedarul* lui Ucuta din 1797, confirmă una din consideraţiile finale ale ale lui Chr. Geagea din lucrarea sa, *Elementul grec în dialectul aromân*, în care arăta că „***termenii bisericeşti***" de origine greacă, „*cari în mare parte sânt aceiaşi pe întreg teritoriul bisericii ortodoxe din Orient, cât şi* ***termenii culturali****, pe cari îi întâlnim în* ***scrierile primilor scriitori aromâni, sunt împrumutaţi din limba literară scrisă***" (Geagea 1931: 226 /430).

Chiar dacă am comentat aici doar textul din *Tatăl nostru*, credem că este destul de limpede că limba *Abecedarului* său, deosebit de fluentă şi de clară, şi pentru atunci (1797) ca şi pentru acum, poate fi privită, alături de aceea a

BDD-V2848 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 02:17:08 UTC)

lui Daniil Moscopoleanul, ca un adevărat monument de limbă literară a unui dialect al limbii române.

SURSE

Aghiasmatar, 2002, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

Biblia sau Sfînta Scriptură, 1982, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

Bibliea (Sãmta Scriptură) Armãnipseari: Dina Cuvata, Scopia, 2004.

Codex Dimonie, 1894, 1897-1899, von Gustav Weigand, în *Jahresbericht des Institut für rumänische Sprache*, Leipzig.

Cucu, Ştefan, *Limba greacă biblică şi patristică*, Constanţa, „Ex Ponto", 2012.

Manual de limbi clasice pentru seminariilor teologice, 1993, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

Novum Testamentum Graece, post Eberhard et Erwin Nestle; communiter ediderunt Barbara et Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M, Metzger, Deutsche Bibelgesellschaft, f. a.

Papahagi, Per., 1909, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil)*, Bucureşti, Institutul de Arte grafice „Carol Göbl".

BIBLIOGRAFIE

Bardu, Nistor, 2007, „Among the Aromanians in Grabova (Greava), Albania. Sociolinguistic Observations", în *Analele Universităţii „Ovidius". The Anals of Ovidius University Constanţa*, Seria Filologie/ Philology, Tom XVIII, 2007: 17-28.

Bardu, Nistor, 2004, *Limba scrierilor aromâneşti de la sfârşitul secolului al XVIII- lea (Cavalioti, Daniil, Ucuta)*, Constanţa, Ovidius University Press.

Brâncuş, Grigore, 1992, „Observaţii asupra structurii vocabularului aromân în dicţionarul lui Daniil Moscopoleanul", în *Studii şi cercetări lingvistice*, XLIII, nr. 1, p. 39–43.

Capidan, Th., 1932, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Bucureşti, Imprimeria Naţională.

Capidan, Th., 1942, *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă*, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Cultură şi Artă.

Caragiu Marioţeanu, Matilda, 1962, *Liturghier aromânesc*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Geagea, Chr., 1931, *Elementul grec în dialectul aromân*, Cernăuţi, Institutul de Arte Grafice şi Editura „Glasul Bucovinei".

Ivănescu, G, 1980, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.

BDD-V2848 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 02:17:08 UTC)

Kristophson, J., 1974, *Das Lexicon tetraglosson des Daniil Moschopolitis*, neu ediert. in Zeitschrift für Balkanologie, X, Heft 1, München.
Papahagi, Per., 1905, *Basme aromâne şi glosar*, Bucureşti, Institutul de Arte grafice „Carol Göbl".
Puşcariu, Sextil, 1987, *Istoria literaturii române, epoca veche*, Bucureşti, Editura Eminescu.
Saramandu, Nicolae, *Romanitatea orientală*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

SIGLE

DDA = Papahagi, Tache, *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic*, Bucureşti, 1974.
DRGGR = Kostan, Ofelia, Αντωνιος, Κωστας, *Dicţionar român-grec, grec-român*, Constanţa, Editura Steaua Nordului, f.a.

Nistor BARDU
Universitatea „Ovidius" din Constanţa

BDD-V2848 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 02:17:08 UTC)